

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 41 (2013)

Αφιέρωμα: Από τη σκοπιά του φύλου: όψεις της κρίσης

Λίνα Βεντούρα (επιμ.), **Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα. Διαδικασίες αφομοίωσης, ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού, Νήσος, Αθήνα 2011, 378 σελ.**

Δημήτρης Χριστόπουλος

doi: [10.12681/hpsa.14542](https://doi.org/10.12681/hpsa.14542)

Copyright © 2017, Δημήτρης Χριστόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χριστόπουλος Δ. (2017). Λίνα Βεντούρα (επιμ.), Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα. Διαδικασίες αφομοίωσης, ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού, Νήσος, Αθήνα 2011, 378 σελ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 41, 165–169. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14542>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

ΛΙΝΑ ΒΕΝΤΟΥΡΑ (επιμ.), *Μετανάστευση και κοινωνικά σύνορα. Διαδικασίες αφομοίωσης, ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού*, Νήσος, Αθήνα 2011, 378 σελ.

Ο συλλογικός αυτός τόμος περιέχει επτά κείμενα που έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά από την αγγλική και τη γαλλική γλώσσα μαζί με τον πρόλογο και ένα εισαγωγικό κείμενο της επιμελήτριας το οποίο αποτελεί αυτοτελώς μια πρωτότυπη μελέτη. Τα κείμενα, ευρέως γνωστά και πολυαναφερόμενα στον χώρο των μεταναστευτικών σπουδών, είναι γραμμένα στην πρόοδο 13 ετών, από το 1993 ως το 2006, και εγγράφονται σε ένα πολυσχιδές συνεχές πρόσληψης του μεταναστευτικού, το οποίο από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 προσδιορίζεται μέσω δύο θεμελιωδών χαρακτηριστικών. Πρώτον τοποθετείται κριτικά απέναντι στις κυρίαρχες προσλαμβάνουσες των διαφόρων αναγνώσεων της πολυπολιτισμικότητας και του καθαγιασμού του «δικαιώματος στη διαφορά», την ίδια στιγμή που κρατά τις δεδομένες αποστάσεις του από τον εθνικό λόγο της ομογενοποίησης και ισοπέδωσης της μεταναστευτικής ταυτότητας. Δεύτερο χαρακτηριστικό ότι ο λόγος αυτός βάλλει με ολοκληρωμένο τρόπο ενάντια στην ουσιοκρατική προσέγγιση του μεταναστευτικού φαινομένου θέτοντας το περιεχόμενο όλων των βασικών εννοιών σε μια διαρκή αναμέτρηση με την ιστορική συνθήκη της συγκρότησής τους καθώς και με τα κοινωνικά τους συμφραζόμενα. Ουσιαστικά νιώθει κανείς ότι όλες οι έννοιες που χρησιμοποιούνται από τους συγγραφείς συνεχώς δοκιμάζονται: δομούνται και αποδομούνται, επανασυγκροτούνται και συγκρούονται αφήνοντας στον αναγνώστη μια γεύση σύνθετου κριτικού λόγου, χωρίς ωστόσο να βυθίζουν τα μείζονα ερωτήματα σε μια μεταμοντέρνα αβεβαιότητα. Η λεπτή αυτή ισορροπία είναι, κατά την άποψη του γράφοντος, σημαντικό κεκτημένο.

Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά αναστοχαστικού λόγου διαπνέουν όλα τα κείμενα του τόμου, από τα πρώτα τρία που επιχειρούν να παράσχουν μια εποπτεία της σύγχρονης ερευνητικής αναζήτησης, ως τα πέντε υπόλοιπα, τα οποία εστιάζουν στην αμερικάνικη, βρετανική και γαλλική μελέτη περίπτωσης –αυτά εξάλλου είναι και τα πιο ευρέως μελετημένα στη σύγχρονη βιβλιογρα-

φία των μεταναστευτικών σπουδών. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσε ενδεχομένως να εντοπίσει κανείς μια άνιση γεωγραφική κατανομή των περιεχομένων του τόμου καθώς είναι σοβαρά αισθητή η απουσία ενός κειμένου που μελετά το γερμανικό παράδειγμα ενσωμάτωσης-αποκλεισμού-αφομοίωσης ή ενός για κράτη της Βόρειας Ευρώπης (π.χ. το Βέλγιο ή την Ολλανδία) που έχουν αποτελέσει αντικείμενα ενδεδειγμένης διερεύνησης στη σχετική διεθνή βιβλιογραφία και μάλιστα σε συναφή κριτική προβληματική. Πάρα ταύτα, η επιλογή των κειμένων αποτελεί δίχως άλλο μια εξαιρετικά κατατοπιστική εισαγωγή του ελληνόφωνου κοινού στα μεγάλα ερωτήματα που απασχολούν αυτό το κριτικό ρεύμα των μεταναστευτικών σπουδών, η κατεξοχήν εκπρόσωπος του οποίου είναι (και) για την ελληνική βιβλιογραφία η ίδια η επιμελήτρια.

Εν συνεχεία αναδεικνύονται τα κρίσιμα ερωτήματα, όπως προκύπτουν από κάθε συμβολή. Η Λίνα Βεντούρα στο εισαγωγικό της κείμενο με τίτλο «Γηγενείς/μετανάστες: ορθήτωση και μετατόπιση των συνόρων» τοποθετείται εναντίον του κυρίαρχου στον δημόσιο λόγο διπόλου «ηγενείς/μετανάστες» και μας εισάγει στον προβληματισμό του διυποκειμενικού χαρακτήρα της διαδικασίας της ενσωμάτωσης αλλά και των ταξικών εμποδίων σε αυτή.

Η δεύτερη μελέτη, των R. Alba και B. Nee, «Θεωρία της αφομοίωσης, παλιά και νέα», το παλαιότερο κείμενο του τόμου (1993), συμβάλλει σε μια σφαιρική οριοθέτηση μιας «διαδικασίας αλληλοδιείσδυσης και συγχώνευσης στην οποία πρόσωπα και ομάδες αποκτούν τις αναμνήσεις, τα συναισθήματα και τις στάσεις άλλων προσώπων και ομάδων και, καθώς μοιράζονται τη δική τους εμπειρία και ιστορία, ενσωματώνονται μαζί τους σε μια κοινή πολιτισμική σκηνή». Διερευνώνται οι έννοιες του επιπολιτισμού (acculturation), της «ευθύγραμμης» και της «τεθλασμένης» διαγενεακής αφομοίωσης. Χαρακτηριστικά: «αυτό που ο γιος επιθυμεί να ξεχάσει, ο εγγονός επιθυμεί να το θυμάται». Θα προσθέταμε πως αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να ισχύει και το αντίθετο. Δηλαδή «αυτό που ο γιος επιθυμεί να ξεχάσει, ο εγγονός το έχει ήδη ξεχάσει», δείχνοντας πως όλες οι «μεταβλητές αφομοίωσης» παράγουν άλλα κοινωνικά πλίκια που αντιστοιχούν σε διαφορετικά ταξικά, δημογραφικά και εθνοτικά κλάσματα υποκείμενα στην ιστορική συνθήκη.

Στη συνέχεια ο R. Brubaker συζητά για την «Επιστροφή της αφομοίωσης» στη Δυτική Ευρώπη, ύστερα από ένα χρονικό διάστημα όπου οι πολυπολιτισμικών αποχρώσεων αφηγήσεις κρατούσαν δεσπόζουσα θέση τόσο στη βιβλιογραφία όσο και (λιγότερο βέβαια) στις αγγλοσαξονικές δημόσιες πολιτικές. Αυτό που εκτιμώ ως μείζονα συμβολή του εν λόγω άρθρου είναι η προσπάθεια που ο συγγραφέας συνοψίζει στην ακόλουθη διατύπωση: «Το

ευρύτερο ζήτημα είναι ότι μπορεί κανείς να μελετήσει την αφομοίωση στους ποικίλους τομείς και τις κατευθύνσεις της χωρίς να είναι “αφομοιωτιστής”. Ότι μπορεί να είναι αγνωστικιστής όσον αφορά την έκβαση της και αμφιθυμνος ή και σκεπτικιστής όσον αφορά το κατά πόσο είναι επιθυμητή». Εκτιμώ πράγματι ότι σε αυτή τη φράση συμπυκνώνεται γενικά η θεωρητική συμβολή και η πρακτική αξία χρήσης του παρουσιαζόμενου βιβλίου, ανεξάρτητα από τις όποιες διαφοροποιήσεις μπορούν να εκφραστούν με προσεγγίσεις των επιμέρους συμβολών στον τόμο.

Το ακόλουθο κείμενο των Α. Portes και Μ. Ζhou με τίτλο «Η νέα δεύτερη γενιά: η τμηματοποιημένη αφομοίωση και οι παραλλαγές της» την ίδια στιγμή που τεκμηριώνει γιατί δεν είναι δυνατό να βρεθεί διαχρονική συνταγή για τη δεύτερη μεταναστευτική γενιά, μεταφέρει την αμερικάνικη εμπειρία των τελευταίων δεκαετιών του 20ού αιώνα από την οποία η συγκριτικά νεόκοπη ευρωπαϊκή εμπειρία έχει να μάθει. Έχει να μάθει από τα παραδείγματα προς αποστροφή, όπως αυτό της «καθολικής αφομοίωσης» και την «τρωτότητα» της θέσης των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής που αποτρέπει τη διαγενεακή κινητικότητα. Έχει να μάθει μέσω τριών μελετών περίπτωσης (των Μεξικάνων-Μεξικανοαμερικάνων, των Σιχ στην Καλιφόρνια και των νέων της Καραϊβικής στη Φλόριντα) ότι για τους μετανάστες «το να παραμείνουν βολεμένοι στην ασφάλεια της ομοεθνοτικής κοινότητάς τους μπορεί να μην αποτελεί σύμπτωμα φυγής από την πραγματικότητα αλλά την καλύτερη στρατηγική για την κεφαλαιοποίηση υλικών και πθικών πόρων που ειδάλως δεν είναι διαθέσιμοι». Με δυο λόγια, αν το δει κανείς ανάποδα, αυτό σημαίνει ότι η μόνη ασφαλής συνταγή εξόδου από την κοινότητα αποτελεί η μη αθέτηση της κρατικής υπόσχεσης περί ταξικής κινητικότητας. Και τούτο ισχύει από τη μια άκρη του Ειρηνικού ως την άλλη άκρη της Μεσογείου.

Η συμβολή της C. Alexander τιτλοφορείται «Η ασιατική συμμορία ως φαντασιακή επινόηση: εθνότητα, ανδρισμός και νεολαία μετά “τις ταραχές”» και μεταφέρει τη βρετανική εμπειρία των φυλετικών ταραχών μετά τη δεκαετία του 1980. Αυτό που θεωρώ ότι καθιστά ενδιαφέρουσα την εν λόγω συμβολή για εμάς σήμερα είναι κυρίως το ότι αποδομεί τον μηχανιστικό στερεοτυπικό τρόπο πρόσληψης των ταραχών αυτών, μια «θεώρηση φυλετικής οικονομίας και τελεολογίας» στο πλαίσιο της οποίας «οι “ταραχές” θεωρούνται η φυσική, αναπόφευκτη αντίδραση στις φυλετικές διακρίσεις και τη μειονεκτική θέση λόγω φυλετικής προέλευσης». Στην αντίληψη αυτή συνέκλιναν και μη συντηρητικές γραφίδες της βρετανικής δημοσιογραφίας του *Observer* ή του *Guardian* αναπαράγοντας κλισέ για το «γκέτο», τις «άβατες περιοχές»

με εικόνες κοινωνικής δυσλειτουργίας λόγω της εθνοτικής καταγωγής πλαισιωμένης από την ανδρική βία της συμμορίας. Ωστόσο ανατρέχοντας σε προηγούμενες μελέτες η συγγραφέας επισημαίνει πως αυτή η πρόσληψη συνοδευόμενη συνήθως από τη φιλελεύθερη εξύμνηση της πολυπολιτισμικής θεώρησης της Βρετανίας ως «κοινότητας κοινοτήτων» «τροφοδοτεί εύκολα τον λόγο που αρθρώνει η Νέα Δεξιά σχετικά με την ανεξέλεγκτη πολιτισμική διαφορά και την πολιτισμική αντιπαράθεση».

Ακολουθεί η ήδη μεταφρασμένη στα ελληνικά μελέτη της C. Delphy «Φύλο και φυλή στη μετα-αποικιακή Γαλλία: η μαντίλα και η απόρριψη του Ισλάμ». Τως το γεγονός ότι το εν λόγω άρθρο έχει ήδη παρουσιαστεί σε ελληνόφωνο κοινό από το περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα* το 2004 (τχ. 84) να καθιστά πολυτέλεια τη συμπερίληψή του στον τόμο αυτόν μιας και αντιλαμβάνομαι ότι η χρησιμότητα του βιβλίου είναι η εξοικείωση του ελληνόφωνου κοινού με ξενόγλωσσα κείμενα από τα σύγχρονα κριτικά θεωρητικά ρεύματα για τη μετανάστευση, τα οποία δεν είχαν μεταφραστεί στα ελληνικά. Η ταξική σχετικοποίηση του οικουμενικού, είτε αυτό φορά τον μανδύα της εξισωτικής πολιτειακής παράδοσης είτε τον μανδύα της μονοθεϊστικής θρησκευτικής παράδοσης είναι ένα αναπόδραστο δεδομένο με το οποίο η Γαλλική Δημοκρατία ήρθε αντιμέτωπη με επιτυχίες και αποτυχίες. Τα διδάγματα νομίζω ότι μπορεί να είναι πολύ κρίσιμα για την ελληνική περίπτωση όχι πολύ μακρινής συγγένειας με το γαλλικό πολιτειακό υπόδειγμα. Το σχήμα «Γάλλοι εύποροι-Μουσουλμάνοι (Γάλλοι) φτωχοί» δείχνει τα όρια των αντοχών της εκάστοτε «οικουμενικότητας» ένθεν και ένθεν και ανατρέπει βεβαιότητες στις οποίες οι κάθε λογής πιστοί μένουν διαψευσμένα αλλά εμμονικά προσπλωμένοι.

Το επόμενο κείμενο του R. Castel, «Οι δυσμενείς διακρίσεις. Το έλλειμμα της ιδιότητας του πολίτη στους νέους των προαστίων», αποτελεί μια ανάλυση και ερμηνεία των γεγονότων του φθινοπώρου 2005 στα παρισινά προάστια. Το «προάστιο» εκτίθεται ως μια διαδικασία κατασκευής ενός χώρου εκτόπισης, αποκλεισμού αλλά και προσδοκίας, ο τόπος του «μέσα και του έξω» από την κοινωνία. Νομίζω ότι η αμφισημία που αναλύεται εδώ είναι καθοριστική για την κατανόηση των προβλημάτων ενσωμάτωσης της δεύτερης γενιάς που αντιμετωπίζει κάθε κράτος. Το σχήμα «αποκλεισμένος και συνάμα μη αποκλεισμένος» είναι κλειδί για την αποκρυπτογράφηση της σύνθετης πραγματικότητας που βιώνεται από τη γενιά αυτή: κλειδί το οποίο μπορεί να βοηθήσει και όσους εύκολα προστρέχουν σε κατάχρηση των όρων «γκέτο» για περιοχές που κάθε άλλο σαν no man's land μπορούν να περιγραφούν. Αντιθέτως τα «προάστια» δεν είναι οι τόποι του αποκλεισμού, όπως μια ερμηνεία του συρμού μο-

ρεί εύκολα να συνάγει. Είναι το κοινωνικό σύνορο του αποκλεισμού και της ενσωμάτωσης. Εκεί δηλαδή που η απειλή του μεν εκφυλίζει την προσδοκία της δε. Εκεί που η βλέψη της ανόδου καθιστά πιο ανυπόφορη τη μεταίωση.

Το τελευταίο κείμενο του βιβλίου ανήκει στον E. Balibar «Uprising in the banlieues-Εξέγερση στα προάστια»). Ο Balibar δεν γράφει όπως οι άλλοι συγγραφείς καθότι «μη ειδικός» στα της μετανάστευσης με τη στενή έννοια για τον λόγο αυτόν το κείμενο διαφέρει τόσο στη μορφή όσο και στο περιεχόμενό του. Ο συγγραφέας ενδεικτικά μιλά για τη βία, για αστυνομικές δυνάμεις που αντιπαρά τίθενται ως «αντίπαλη συμμορία» δημιουργώντας συνειρμούς ανησυχητικούς με την ελληνική εμπειρία καταστολής, για την έλλειψη αναστοχασμού στο γαλλικό παρελθόν (σε αντίθεση με το γερμανικό) κ.λπ. Η «απρόσιτη ρεπουμπλικανική ιδιότητα του πολίτη» είναι μια πρόκληση πολιτικής στοχασμού αλλά και πολιτικής στρατηγικής.

Εν κατακλείδι το βιβλίο παρέχει μια ασφαλέστατη αποσκευή για όσους ερευνητές θέλουν να εντρυφήσουν στις σύγχρονες αναζητήσεις για τη μετανάστευση στην Ευρώπη. Ειδικότερα για τη χώρα μας εξοικειώνει το ελληνόφωνο κοινό με τις πιο επεξεργασμένες κριτικές φωνές της διεθνούς βιβλιογραφίας με τρόπο βατό ακόμη και για τους μη βαθιά μυημένους. Η τεκμηρίωσή του είναι εξαιρετική. Το ίδιο η μετάφραση και γλωσσική επιμέλεια των κειμένων. Σκέφτομαι πόσο χρήσιμο θα μπορούσε να είναι για τους ανθρώπους που καλούνται επιτέλους να χαράξουν μια ανθρώπινη και ρεαλιστική μεταναστευτική πολιτική για την Ελλάδα του 21ου αιώνα. Μια πολιτική απαλλαγμένη από ιδεοληψίες, κοινότοπες διαπιστώσεις και συναισθηματικά κατευθυνόμενες επιλογές, στην αποδόμηση των οποίων η σύγχρονη βιβλιογραφία των μεταναστευτικών σπουδών έχει με πειστικό τρόπο συμβάλει, όπως αποδεικνύει επιμελούμενη τον εν λόγω τόμο η Λίνα Βεντούρα, η κορυφαία ελληνίδα ιστορικός της μετανάστευσης.

Η διαχείριση του μεταναστευτικού είναι όντως μια δύσκολη υπόθεση, μακριά από εύκολα «ναί» και «όχι» ή μαυρόασπρες προσεγγίσεις ευχολογίων, όπως οι περισσότερες που δεσπόζουν σε όλα τα φάσματα του κυρίαρχου λόγου στην Ελλάδα. Με την έννοια αυτή ο τόμος δεν είναι απλώς ένα ασφαλής οδηγός ερευνητικών αναζητήσεων αλλά κυρίως ένας τεκμηριωμένος χάρτης στρατηγικής δρόμων ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού με βάση τη διεθνή εμπειρία. Έχει σημασία να ξέρουμε πού πατάμε στο μεταναστευτικό. Ο τόμος αυτός συμβάλλει καθοριστικά σε αυτήν την πορεία. Αρκεί να τη διαλέξουμε.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ